

Stefan Zweig'in Eserlerinde Yahudi Kimlik Bilincinin Uyanışı

Das Erwachen der Jüdischen Identität in den Werken Stefan Zweigs

Leyla COŞAN*

Öz: Stefan Zweig 1881 yılında Viyana'da varlıklı bir Yahudi ailenin ikinci oğlu olarak dünyaya gelir. Maddî sıkıntıları olmaksızın "İstikrarın Altın Çağı" olarak adlandırılan bir dönemde yaşar. Zweig bu zamanı geriye dönük olarak gururla, edebiyat, müzik, tiyatro, opera ve yaşam tarzı vd. gibi alanlarda kültürleşmenin zamanı olarak tasvir eder. Avrupa için ekonomi ve endüstrinin yükselişte olduğu, huzurlu bir dönem söz konusudur. Ancak sadece Birinci Dünya Savaşı'na kadar etkisini devam ettiren yaşama yönelik bu olumlu tablo, gerçekleri tam olarak yansıtmaz. Birinci Dünya Savaşı ve ardından yaklaşan yeni felaketler toplum içinde ciddi gerilim ve krizlere neden olur. Bu dönemi idealize etme eğilimini gösteren Zweig, burjuva sınıfına mensup birçok Yahudi aile gibi bu olumlu düşüncelerinin kurbanı olur. Asimile olmuş burjuva sınıfı, sosyal ve nasyonal gerilimlerin farkına varmaz ve kimi zaman kayıtsız kalır. Stefan Zweig bu yönüyle, mensubu olduğu burjuva sınıfının tipik bir temsilcisi olma niteliğini taşır. Kendisi de o dönemlerde kültürel hayatın ne denli ön planda olduğunu ve buna mukabil siyasetin ne denli göz ardı edildiğini vurgular. Çalışmanın amacı yazarın biyografisi, mektuplar ve eserler örneğinde Stefan Zweig'in Yahudilik ile ilişkisini ortaya koymaktır. Avrupa'yı sarsan faşizm ve buna bağlı olarak gelişen siyasî olaylar göz önünde tutularak, yazarın zaman içerisinde kendi Yahudi kimliğine yönelik bakışının ve anlayışının değişmesi ve siyasî olayların bu değişime etkisi irdelenecektir. Son olarak var olan politik ve toplumsal düzende meydana gelen radikal değişimlerin, insanın kendi kimlik anlayışında da radikal değişimlere neden olabileceği Zweig örneğinde ortaya konulacaktır.

Anahtar sözcükler: Stefan Zweig, Yahudilik, Kimlik Sorunu, Avrupa, Faşizm

Zusammenfassung: Stefan Zweig wurde 1881 im weltoffenen Wien, als zweiter Sohn einer wohlhabenden jüdischen Familie geboren. Er wuchs in einem "Goldenen Zeitalter der Sicherheit", ohne Geldsorgen auf. Zweig beschreibt diese Zeit rückblickend stolz, als eine Zeit der Kultivierung im Hinblick auf Literatur, Musik, Theater, Oper und des Lebensstils. Eine friedliche Zeit in Europa, die vom allgemeinen Aufschwung in Handel und Industrie geprägt war. Dieses optimistische Bild entsprach aber nicht ganz der Wirklichkeit, da dieses Lebensgefühl nur bis zum Ersten Weltkrieg in Europa andauerte. Der Erste Weltkrieg und die sich anbahnende Katastrophe führten in der Gesellschaft zu deutlich spürbaren Spannungen und Krisen. Zweig selber, der diese Zeit zu idealisieren neigte, war wie viele Juden aus der großbürgerlichen Schicht das Opfer seines Wunschenkens. Die assimilierte Oberschicht hatte kein Gespür für die sozialen und nationalen Spannungen und blieb völlig blind. Stefan Zweig war in dieser Hinsicht ein typischer Vertreter seiner Schicht und betont selber wie sehr das kulturelle Leben im Vordergrund stand und wie wenig das politische berücksichtigt wurde. Ziel dieses Beitrags soll es sein, anhand der Biographie, der Briefe und ausgewählter Werke, Zweigs Bezug zum Judentum zu veranschaulichen. Berücksichtigt werden dabei vor allem die politischen Ereignisse zur Zeit des Faschismus, die Europa in seinen Grundfesten erschütterten und zu einer sich allmählich verändernden Auffassung der jüdischen Identität des Autors führten. Ferner soll dieser Beitrag verdeutlichen, dass radikale Veränderungen der bestehenden politischen und gesellschaftlichen Verhältnisse, auch zu radikalen Veränderungen in der eigenen Identitätsauffassung führen können. Infolgedessen soll dargestellt werden, wie diese Veränderung bei Zweig erfolgt.

Schlüsselwörter: Stefan Zweig, Judentum, Identität, Europa, Faschismus

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, leylacosan@marmara.edu.tr

Giriş

Stefan Zweig 28 Kasım 1881 yılında Viyana’da varlıklı bir Yahudi ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Viyana’nın en ihtişamlı döneminde yetişen Zweig, maddi sıkıntı çekmeksizin hayatını sürdürür. Zweig bu dönemi geriye dönük olarak her alanda kültürün ön planda olduğu bir zaman olarak tarif eder. Ticaret ve endüstrinin yükselişte olduğu huzurlu bir dönem söz konusu olsa da, bu olumlu tablo tamamıyla gerçeği yansıtmaz. Çünkü mevcut düzene olan inanç, Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte yıkılır (Strelka 1981, 7). Birinci Dünya Savaşı ve bu savaşın sonrasında baş gösteren yeni felaketler toplum içerisinde hissedilen ciddi kriz ve gerilimleri beraberinde getirir. Bu dönemi idealize etmeye eğilimli Stefan Zweig ise, üst sınıfa mensup birçok Yahudi gibi hayallerinin kurbanı olur. Yazarın gerçekleri romantize etme eğilimi ise özellikle Dünün Dünyası (Die Welt von Gestern) adlı eserinde “*gerçeklerden kaçış*” ya da “*siyasi gelişmeleri görmezden gelme*” biçiminde ortaya çıkar. Strelka’ya göre yazar, gerçekleri olumlu göstermek amacıyla Birinci Dünya Savaşı öncesinde vuku bulan bazı olayları eserinde yanlış yansıtmış ya da değiştirerek düzeltmiştir (Strelka 1981, 138-139). Bu dönemde asimile olmuş zengin Yahudi üst sınıfı, kültürel gelişmelere o kadar odaklanır ki, toplum içerisinde baş gösteren gelişmelere ya kayıtsız kalır ya da farkına dahi varmaz. Avusturyalı yazar Stefan Zweig da bu yönüyle mensubu olduğu sınıfın özelliğini yansıtır (Strelka 1981, 8-9). Mektup ve yazılarında kültürel hayatın ne denli ön planda olduğundan bahseder, buna mukabil siyasi gelişmelerin genelde önemsenmediğini vurgular.

Burjuva sınıfının asimile olmuş Yahudileri için zenginlik iki amaca hizmet etmeliydi. Bu amaçlardan ilki yaşam tarzının, diğeri ise sanatın kültürleşmesiydi. Özellikle de sanat, sözde “*asimilasyonu*” gerçekleştirmeye katkı sağlamaktaydı (Strelka 1981, 10). Bu düşünce sisteminin etkisinde kalan Stefan Zweig’in gençlik yılları da bu açıdan değerlendirilmelidir. Çok iyi bir eğitim edinmenin bu denli önem taşıması da, aynı bakış açısının sonucu olarak görülmelidir. Ancak Stefan Zweig’in da vurguladığı gibi, verilen eğitimden ziyade, insanın kendini yetiştirmesi, kendi kendini eğitmesi daha büyük önem arz etmekteydi.

Zweig’in Yahudi kimliği, Birinci Dünya Savaşı ve faşizmin bütün Avrupa’ya yayılması gibi siyasi olayların etkisiyle zaman içerisinde değişkenlik göstermiştir. Yahudi kimliği, Zweig’in kimliğini teşkil eden önemli unsur olmakla birlikte kişiliğinin vazgeçilmez bir parçasıdır da aynı zamanda. Çünkü Avusturya ve Yahudi kimliği ve bunların da ötesinde, birleştirici bir üst kimlik olarak Avrupa kimliği, Zweig’in kişiliğinde adeta bütünleşmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı, Zweig’in biyografisinden, mektuplarından ve bazı eserlerinden hareketle yazarın özellikle erken dönem Yahudi kimliği ile olan ilişkisini ortaya koymaktır. Bunu yaparken ağırlıklı olarak yazarın etkisi altında kaldığı faşizm ve faşizmin siyasi yansımaları göz önünde bulundurulacaktır. Zweig’in hayatının son yıllarında Avrupa’yı temelinden sarsan faşizm hareketinin etkisiyle siyonizme daha da yaklaştığı ve erken dönemdeki tutumunu değiştirdiği bilinmektedir. Bu çalışmada yazarın farklı dönemlere ilişkin benimsediği Yahudi kimliği, bu kimliğe ilişkin farklı dönemlerde, özellikle de mektuplarında yazmış olduklarına yer verilecek ve nihai olarak bu kimliğin edebî eserlere yansıma biçimleri irdelenecektir. Bu nedenle öncelikle yazarın farklı tarihlerde, farklı kişilere yazmış olduğu mektuplar göz önünde tutulacaktır. Akabinde Yeremya ve Gömülü Şamdan gibi tanınan eserlerin yanı sıra daha az bilinen veya bugüne kadar göz ardı edilmiş olan Kar Altında gibi eserler de kapsamlı olarak incelenecektir. Söz konusu eserler yazarın biyografisi özellikle de yaşamış olduğu tarihi arka plan göz önünde tutularak değerlendirilecektir.

Stefan Zweig'in Yahudi Kimliği

Stefan Zweig 1 Ekim 1941 yılında Yom Kipur'a konuşmacı olarak davet edildiğinde, daveti reddeder ve kendisinden daha layık olan birinin bu konuşmayı yapmasını önerir. Haham Dr. Lemle'ye ise, “*utanarak itiraf etmeliyim ki, birçok Avusturyalı gibi ben de din konusunda çok rahat yetiştirildiğimi söylemeliyim*”, der (Prater 1991, 323). Ancak Zweig, tıpkı dünyanın her yerinde yaşanan acılara duyarsız kalmadığı gibi, Yahudilerin yaşamış oldukları acılara duyarsız değildir (Prater 1991, 323). Prater, Stefan Zweig biyografisinde yazar hakkında, onun “*Yahudiliği dini bir aidiyetten ziyade, duygu işidir*” demektedir (Prater 1991, 323). Çünkü yazar, hayatının büyük bir kısmında Yahudiliğine önemli bir anlam yüklememiştir. Avusturya kimliği de aynı şekilde formalite olmaktan öteye gidememiştir. Avrupa birliğinin inşasına katkıda bulunmayı ise en temel görevleri arasında saymaktadır. “*Bu nedenle Yahudilik Zweig için milletler üstüdür, milli aidiyet yerine manevi bir birlik ve bu birliğe bağlılıktır*” (Fraiman 2002, 250). Zweig buna göre milletlerarası uzlaştırıcı veya ara bulucu olma görevini üstlenmektedir. Nasyonal sosyalizmin gün geçtikçe daha da önemsendiği dönemde yazar, Yahudiliğin, özellikle milletlerüstü olma özelliğini takdir etmektedir. Bu bağlamda 25 Mayıs 1917 yılında Buber'e aşağıdaki satırları yazar:

“*Bu [...] milletlerüstü özgürlük duygusu beni içten içe fanatik bir dünyanın çılgınlığından kurtardı. Ve ben, bana bu milletlerüstü özgürlüğü sağlayan Yahudiliğe minnettarım*” (Fraiman 2002, 250).

Zweig çocukluğundan itibaren Yahudi kimliği ile barışık yaşar. Yahudilik kendisinin doğal bir parçası olduğundan Yahudilerin dinî ve manevi görevlerini yadsımaz. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Zweig, bir dönem de olsa, Theodor Herzl'in siyonist hareketine iştirak etmeyi düşünür. Ancak içten içe bu hareketin gerekliliğinden emin olamaz ve bugüne kadar bağlı olduğu, özgür ve güvende hissettiği, Avusturya Devletine olan sadakatını değiştirmek istemez.

Martin Buber'e 08.05.1916 tarihinde yazmış olduğu bir mektubunda konuyla ilgili olarak şunları yazar:

“*Yahudi olmak beni rahatsız etmiyor, beni mutlu kılmıyor, bana eziyet olmuyor veya beni dışlamıyor, tıpkı kalp atışımı düşündüğümde kalp atışımı hissettiğim veya düşünmediğimde hissetmediğim gibi. Bu sözcüklerle kendimi yeterince açık ifade ettiğimi düşünüyorum*” (Friedenthal 1978, 65-66).

1917 yılında yayımlanan Yeremya (Jeremias) eserinde yazar, siyonizm ve diaspora konularına yönelik düşüncelerini ortaya koyar (Strelka 1981, 34). Zweig eserinde Nabukadnezar tarafından yıkılan gerçek Kudüs'e karşın, yeni ve manevi bir Kudüs düşüncesinden bahseder. Tarihî Kudüs kaybedilir, ancak yenilgi sonucu uzak diyarlara çekip gitmek zorunda kalanlar, bu yenilgiden almış oldukları manevi güç ile içlerinde yaşatmış oldukları Kudüs'ü diasporaya taşırlar. Böylece manevi Kudüs, diasporaya giderek kurtulan insanların içinde yaşamaya devam eder ve hiçbir zaman kaybolmaz (Müller 1988, 62-64). Zweig, Yeremya (Jeremias) adlı eserinde bu düşünceye aşağıdaki gibi yer verir:

“*Görünmez olanı yenemezsiniz! İnsanları öldürebilirsiniz, ama içlerinde yaşayan Tanrı'yı asla. Bir halkı boyunduruk altına alabilirsiniz, ama ruhunu asla*” (Zweig 1920, 216).

Zweig'a göre Yahudiler, tarihleri ve kaderleri dolayısıyla, belirli bir ülke veya dile bağlı değildirler. Onların ülkeleri evrensel ve manevi boyuttadır. Diaspora, Yahudiler için bir felaket

olsa da, aynı zamanda fırsat olarak görülmelidir, çünkü yazar, söz konusu maneviyatın kurulan bir Yahudi devleti içinde kaybolacağından emindir. Zweig bu nedenle siyonizmi tasvip etmez. Ona göre Yahudi milliyetçiliğinin her türlü, Yahudiliğin manevi amacı ile ters düşmektedir (Zweig 1920, 62-64). Bundan dolayı Zweig, Theodor Herzl, Max Brod veya Martin Buber'in savunduğu tarzdaki bir siyonizmi, Yahudi toplumu ve bu toplumun tarihi misyonu için bir yanılğı olarak değerlendirir (Müller 1988, 63). Yazar, 24 Ocak 1917 tarihinde Martin Buber'e yazmış olduğu bir mektubunda, diaspora konusuna ilişkin bazı açıklamalar yapar ve diasporayı neden tasvip ettiğini izah eder:

“Diasporayı sevmem ve onaylamam, onun idealizminde yatan dünyevi ve insani anlamındandır. Ve ben manevi birlik dışında, ki bu bizim gerçek birleşme esasımızdır, hiçbir birleşme istemedim, [...]. Yahudiliğin şu anki durumunu, insanlığın en muazzam durumu olarak görmekteyim: Dil olmadan, bağ olmadan, vatan olmadan sadece varlığın etkisi sayesinde birlik olabilmeyi. Daha yakın, daha reel her türlü birleşme, bu benzersiz durumun bozulmasına neden olabilir. Bu durumu aşağılanma olarak görmemeyi, tam aksine sevgi ve bilinçle hissetmeyi öğrenmek, güçlenmemiz gereken tek noktadır, tıpkı benim yaptığım gibi” (Friedenthal 1978, 68-69).

Tahmini olarak 1917 yılında Abraham Schwadron'a yazmış olduğu mektubunda ise Yahudilik ve Yeremya (Jeremias) adlı eserine yönelik düşüncelerini aşağıdaki gibi ifade eder:

“Benim için Yahudiliğin büyüklüğü, uluslarüstü olmasıdır ve tüm ulusları bir fikirde birleştirebilmesidir” (Friedenthal 1978, 71).

Zweig'in milletlerarası aracılık yapması ve bu pozisyona bürünmesi, onun Yahudi kimliği ile ilişkilendirilir. Yazarın Yahudilikte en çok takdir ettiği özellik, herhangi bir ulusa bağlı olmayışdır. Nasyonal sosyalizm kabûsunun daha da ön plana çıktığı Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında bu birleştirici özellik daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkar (Fraiman 2002, 250). Zweig, 25 Mayıs 1917 tarihinde yine Martin Buber'e yazmış olduğu diğer bir mektubunda Yahudilik sorunsalına ilişkin şu ifadelere yer verir:

“Eskiden, belki de Yahudi sorunsalını bilinçaltında özümsemeyi reddettiğimden, çok da belirgin olmayan tutumum, şimdilerde tuhaf bir şekilde oldukça netleşmiştir. Eskiden beri hissettiğim ve on yıllık seyahat yaşamım boyunca uygulamaya koyduğum, milletler arasında seçme özgürlüğüne sahip olma, her yerde misafir gibi hissedebilme, katılımcı ve aracı olabilme, fanatik bir dünyanın çılgınlığından uzak kalabilme özgürlüğü, beni bu zamanlarda içten içe kurtardı. Büyük bir minnettarlıkla, bu uluslarüstü özgürlüğe imkân tanıyanın Yahudilik olduğunu düşünüyorum. Ben nasyonal düşüncelerin ve her türlü kısıtlamaların tehdit olduğuna inanıyorum. Yahudiliğin kendini gerçekleştirme fikrini ise bir düşünüş ve esas misyonundan vazgeçiş olarak görüyorum. Belki de Yahudiliğin amacı, geçen bu yüzyıllar içerisinde bir toplumun topraksız, sadece kan ve manevi bağ, sadece söz ve inanç ile varlığını sürdürebildiğini göstermektir” (Friedenthal 1978, 75).

Müller, Yahudiliğin uluslararası karakterine ilişkin, aşağıdaki konulara vurgu yapmaktadır:

“Tarihleri ve kaderleri dolayısıyla bir ülke veya belirli bir dil ile sıkı bir bağları bulunmamaktadır. Uluslararasıdırlar, vatanları ise evrensel ve

manevi yapıdadır. Geçmiş ile bağları bulunmadığı için, yeni fikirlerle ilerlemeyi teşvik edecek özel bir yetenek geliştirmişlerdir. Böylece yaşadıkları ülkede baş gösteren masyonalizmin yıkıcı güçlerine karşı da mücadele etmişlerdir. Kozmopolit oldukları ve olmak zorunda kaldıkları için Zweig'e göre Yahudi milliyetçiliğinin her türlü, onların tarihi misyonlarına aykırıdır” (1988, 63-64).

Stefan Zweig kendi yaşamında da Yahudiliğin bu özelliklerini hem içinde taşır hem de hayat tarzına yansır. Bu ise onun güç, şiddet, vatansızlık ya da zorunlu göç gibi konulara ilgi duymasına ve eserlerinde yer vermesine neden olur. Zweig özel yaşamında da aynı duygu ve düşüncelerden hareketle sık sık seyahat etmekte, sürekli uzağa özlem duymakta, aile ve günlük yaşamına mesafe koymakta ve nasyonal sosyalistlerden kaçmaya çalışmaktadır. Nasyonal sosyalistlerden kaynaklanan tehlikenin farkına varıp kaçmaya çalışması ise zaman içerisinde içinde taşıdığı Yahudi mirasının daha da farkına varmasına neden olur.

Stefan Zweig'in Eserlerinde Yahudilik, Yahudi Teması ve Yahudi Kimliği

Zweig'in Yahudi kimliği, Birinci Dünya Savaşı ve nasyonal sosyalizmin Almanya'dan tüm Avrupa'ya yayılması gibi büyük siyasi hareketlenmeler sonucunda zaman içerisinde değişmiştir. Yazarın Yahudi kimliğine ilişkin bu değişken ve kimi zaman çelişkili tutumu çok sayıdaki eserine de yansımaktadır. Bunu en iyi, yazarın Yahudi konulu eserlerinden anlamaktayız. Bu nedenle yazarın Yahudilik konusunu işleyen eserleri kronolojik sıra göz önünde tutularak ele alınacak, kısaca içerikleri hakkında bilgi verildikten sonra, konu bakımından önem arz eden eserlerin analizi yapılacaktır.

Stefan Zweig'in 1901 yılında yayımlanan, dolayısıyla da erken dönem öyküleri arasında yer alan ve konu itibarıyla tamamıyla Yahudi konusunu işleyen *Kar Altında (Im Schnee)* adlı öykü, bu bağlamda ayrıca önem taşımaktadır. Yahudi kimliği sorunsalı perspektifinden incelenecek olan eser, yazarın siyonizme karşı tutumuna ilişkin önemli ipuçları içermektedir. Hikâyede, Ortaçağ'da yaşayan, Flagellantlardan kaçan ve karlar altında donarak can veren Yahudi bir cemaatin başına gelenler anlatılmaktadır.

Stefan Zweig bu eseriyle ilgili olarak Karl Emil Franzos'a, hikâyede işlenen “*Yahudi sorunsalına karşın*”, bu anlatı temelde tarafsız bir hikâyedir, hiçbir şekilde “*nasyonal bir eğilim*” içermemektedir, diye belirtir. Bu nedenle de yazar hikâyeyi “*Yahudi bir gazetede görmektense, Alman Edebiyatında görmeyi tercih etmektedir*” (Prater 1991, 31). 1901 yılında hikâye ilk kez Viyana'da *Die Welt (Dünya)* isimli siyonist bir dergide yayımlanır. Ertesi yıl aynı hikâye Berlin'deki siyonist bir yayınevi olan ve Martin Buber, Berthold Feiwel ve Galiçyalı sanatçı Efraim M. Lilien tarafından kurulan Yahudi Almanak'ta tekrar basılır. Ancak Zweig, siyonizm ile ilişkilendirilmek istemez ve hikâyeyi sonrasında novel derlemelerine dahil etmez (bk. Prater 1991, 31).

Hikâye 14. yüzyılda, Polonya sınırına yakın bir Alman şehirde geçer. Öylesine hüznüldür ki bu şehir, dinî ezgiler dahi bu hüzünden nasibini alır. Hanuka bayramının kutlanma merasimi esnasında bu küçük cemaat, yabancı birinden Flagellant'ların Almanya'da olduklarını öğrenir. Flagellant'lar, eserde anlatıldığı üzere, kendi bedenlerini kırbaçlayarak parçalayan, binlerce Yahudiye eziyet eden, ardından katleden, şiddet yoluyla onları dinlerinden koparmaya çalışan, fanatik erkekler topluluğudur. Bu haber insanlara korku içerisinde geçmişte yaşadıkları acıları anımsatır. Kapı çalındığında cemaat korkudan adeta donup kalır. Ta ki evin sahibi cesaretini toplayıp, torunu Lea'dan kapıyı açmasını isteyene kadar. Kapıdaki kişinin Lea'nın nişanlısı Josua olduğunu gören cemaat rahatlar. Ancak bu sevinç kısa sürer, çünkü Josua, Flagellant'ların

geldiğini haber verir.

Bundan sonraki aşamada hikâyedeki cemaati bekleyen felakete işaret eden çok sayıda motif yer alır. Örneğin, Josua ile birlikte sıcacık odaya dışardan süzen soğuk hava rüzgârı gibi. Odadaki “sıcaklık” burada sembolik olarak yaşamı temsil eder. İçeri süzülen ve herkesi titreten soğuk ve dondurucu hava, yakın zamanda meydana gelecek olan korkunç olaylara dikkat çeker. Aynı şekilde rüzgar sonucu sönen mumlar da, ki aralarında sadece bir tanesi sönmek için direnir, yaklaşan felakete işaret eder. “*Bir anda huzur ve rahatlık yok olmuş, herkes kutsal mumların sönmesindeki işareti hissetmiş ve batıl inanç onların tekrardan korkudan titremesine neden olmuştu [...]*” (Zweig 1901, 11). Josua sessizce başlarına gelen felaketi anlatmaya başlar. “*Flagellant’lar geldi*” der (Zweig 1901, 11). Odada bulunan insanlar bunu duyunca adeta korkudan donup kalır ve bakışlarını yere doğrultur. “*Geliyorlar- yüzlercesi. - Beraberlerinde çok sayıda insan. - Elllerinde kan - öldürdüler, binlercesi - hepsi bizden, doğuda. - Benim şehrimde de geldiler...*” Bu cümleler felaketin boyutunu tüm açıklığıyla ortaya koysa da Josua anlatmaya devam eder ve Flagellant’ların ne denli insanlıktan yoksun ve acımasız olduklarını anlatır. Josua hiç kimsenin Flagellant’lardan kaçmadığını, kimsenin kurtulamadığını dile getirir. Sadece kendisi, yaşama içgüdüğü sayesinde, hayata tutunmaya çalışarak bu şehirdeki insanları uyarmak ve onların hayatını kurtarmak için Yahudi şehrini terk eder ve gece gündüz at sürer. Ancak şehirdeki insanlar direnmeyi düşünmezler. Kendilerini bekleyen bu zulümden kurtulmanın tek yolu kaçmaktır. Kaçmak ise “*zayıf olanın güçlüye karşı verebileceği yegâne savaş biçimidir*” (Zweig 1901, 12). Direnme fikri kimsenin aklına dahi gelmez. Yazar bu nedenle eserinde “*Bir Yahudi savaşmalı mı, yoksa kendini savunmalı mı?*” (Zweig 1901, 12) sorusuna yer verir. Sorulan sorunun yanıtı yine hikâyede yer alır. Buna göre savaşma düşüncesi Yahudilere öylesine uzak, öylesine yabancıdır ki, Yahudilerin savaşmasının söz konusu bile olamayacağı belirtilir.

Yahudi toplumunun bu pasifliği, onların aynı zamanda sonunu hazırlamakta ve Zweig’in birçok eserinde görülmektedir. Karakterler kaderlerine boyun eğer ve direnç göstermezler. Kaçmak, Yahudi toplumu için tek çözüm yolu gibi görünse de, aynı zamanda en büyük ikilemidir. Çünkü kaçış aynı zamanda saldırganın gücünü ve üstünlüğünü kabul edip ona boyun eğildiğini ortaya koyar. Bu insanlar direnmeye teşebbüs etmedikleri ve çaba göstermedikleri için, her şeyden önce kendi kaderlerine boyun eğler.

Öncesinde mutluluğu zenginlikte arayan insanlar, şimdi kaçışın hızlandırılması için ellerinden geleni yaparlar. Ölüm korkusu bütün bu farklı insanları birleştirir ve hepsinin aynı amaca hizmet etmesini sağlar. Kendilerini bekleyen korkunç sondan kaçmaya çalışan insanlar yollara dökülürler. Ancak soğuk hava, kar yağışı ve fırtınaya yenik düşmeye başladıklarında, soğuktan ve korkudan birbirine sıkıca sarılarak derin bir sessizliğe bürünürler. Bir yandan tarifi güç bir korku ve acı, diğer yandan mücadele edilmesi imkânsız soğuk hava koşulları, önce kadın ve çocukların, ardından yetişkin erkeklerin ölümle yüz yüze gelmesine neden olur.

Öndeki arabalardan biri devrilince herkes yardıma koşar. Ancak tüm çabalara rağmen kar ve fırtına arabanın kaldırılmasına mâni olur. İşte o an buldukları ümitsiz durumun bir kez daha farkına varırlar. Konuşmasalar dahi herkes içten içe aynı şeyi düşünmeye başlar. Ümitlerini yitirirler, arabalarına dönerler ve ölümü beklemeye başlarlar. Ölüm yavaş yavaş gelmeye başlar, “*kar tanecikleri aracın etrafına kocaman parlak bir tabut inşa eder*” (Zweig 1901, 13). İnsanların bazıları ölmüş, diğerleri ise ölmek üzeredir. Halüsinasyon gören bu yarı ölü insanlar, son anlarında tatlı rüyalarının da etkisiyle güzel bir ölüm yaşayarak bu dünyadan göçerler. Tıpkı kollarında sevdiğini tutan ve rüya gören Josua gibi: “*Yedi mumlu altın şamdanın aydınlattığı hoş kokulu bir odada, eskiden olduğu gibi hep beraber oturuyorlardı*” (Zweig 1901, 13). Josua,

halüsyonlarında çoktan ölmüş insanların büyük bir kapıdan içeri girdiğini görmektedir. İçeri girenler arasında ölmüş annesi ve babası da yer almaktadır, ancak o buna artık şaşırılmaz. Josua'nın düşünceleri hızlanır ve adeta iç içe geçer, damarları zonklar, ta ki her yer birden sessizleşene kadar. Ölen insanların üzerini kardan bir örtü sarar. Yaşamlarını yitiren bu insanlar böylece dünyevi acılarından da tamamıyla kurtulmuş olurlar. Karlar eridiğinde ise “*hayatlarında hiçbir zaman bahar görmemiş olan*”, bu “*zavallı, şaşkın, donmuş*” insanların bedenleri tekrar ortaya çıkacaktır. Zweig bu hüznü hikâyesinde bir yandan, mücadele etmektense, kaçmayı hatta ölmeyi tercih eden Yahudilerin dramını ortaya koyar, diğer yandan daima eziyet gören, kaderlerine ve korkularına boyun eğen Yahudi imgesini irdeler.

Birinci Dünya Savaşının başlaması ve Galiçya'da olanlar yazarın savaş ile ilgili düşüncelerini derinden etkiler ve savaşı daha gerçekçi değerlendirmesine neden olur. Zweig o yıllarda Galiçya'ya gider, cephedeki acılara bizzat tanık olur, savaşın anlamsızlığını kavrar ve iyiden iyide pasifist bir tutum sergiler. Bu deneyimlerinin sonucunda 1915 Galiçya dönüşünde yazar, kalemiyle savaşa karşı bir savaş başlatır. 1916 yılında yayımlanan ‘Babil Kulesi’ (*Der Turm zu Babel*) ve 1918 yılında yayımlanan ‘Zorlama’ (*Der Zwang*) bu dönemin ürünleri olarak karşımıza çıkar.

Yeremya eseriyle yazar dönemin trajedisini, cephede yaşanan acıları atlatmaya çalışır. 1917 yılında yayımlanan ve Yahudi toplumunun sorunlarını ele alan eser, her şeyden önce pasifist dram olarak alınır. ‘Yenilgi’ konusunun da irdelendiği eserde, yenilgiye dair olumlu değerlendirmeler yapılır ve övgüler yağdırılır. Eserin kahramanı, rüyalarında Kudüs'ün yok oluşunu öngören Yeremya'dır. Annesi dahi bu vizyonlara inanmaz ve kendi oğlunu lanetler. Yeremya etrafındaki herkesi uyarsa da, kimse onun uyarılarına kulak asmaz. Halkın Yeremya'ya karşı olan öfkesi büyür. Yeremya'nın tek umudu kral Zedekia'dır, ancak Zedekia da Yeremya'nın uyarılarını göz ardı eder ve toplumu savaşa sürükler. Savaş kaybedilir, kral Zedekia kör olur, Kudüs kaybedilir ve İsrail halkı şehri terk etmek zorunda kalır. Yeremya Peygamber, insanları şu sözlerle teselli etmeye çalışır: “*Tanrı, şehri kalplerimizde yeniden inşa edilsin diye yok etmiştir... her yerde onu bulacağız... kalplerde inşa edelim Kudüs'ü... ebedî Kudüs'ümüzü...*” (Zweig 1920, 213). Yazar bu dram ile o dönemin güncel sorunlarına yer verir. Özellikle de nasyonalizmin, insanı ve kültürü aşağılayan, insanların eziyet çekmesine neden olan bir hastalık olduğunu vurgular. Ancak, yenilenlerin manevi olarak karşımıza daha güçlü ve üstün olarak çıkmaları ümidi, acı ve yenilgileri unutturur. Bu düşünce, *Tersites*, *Erasmus*, *Calvin* ya da *Gömülü Şamdan* gibi çok sayıdaki esere de yansır. Bu eserlerdeki tüm karakterler, başarısız ve yok olmaya mâhkum gibi görünse de, aslında erdemli ve davalarında haklı kişiler olarak karşımıza çıkarlar. Peki bu düşüncenin kökleri nereye dayanmaktadır? Bu sorunun yanıtı, Zweig'in *Yeremya* adlı eserinde mevcuttur. Bu dram ile yazar, aleni olarak Yahudi halkına olan bağlılığını ve aidiyetini ortaya koyar.

1917 yılında yayımlanan *Üçüncü Güvercinin Efsanesi* (*Legende der dritten Taube*) ve 1929 yılında yayımlanan *Sahaf Mendel* (*Buchmendel*) savaş olaylarının etkisiyle yazılan eserlerdir. Hem Sahaf Mendel, hem de hayal dünyasından uyanan güvercin, herşeyden habersiz varlıklar olarak karşımıza çıkarlar. Savaş onları huzurlu yaşamlarından koparmış ve düzenlerini bozmuştur. Her iki eserde de huzurlu yaşam ansızın yok edilir. Bunun sonucunda huzurlu dünya ile savaş dolayısıyla yıkılan dünya karşı karşıya gelir. Özellikle de 1929 yılında yayımlanan *Sahaf Mendel* adlı eserde barış ve savaşın karşı karşıya gelerek, iki dünyanın adeta iç içe geçmesi söz konusudur. *Sahaf Mendel* eseri bu özelliğinden dolayı yazarın öykü ve novellerin arasında özel bir yere sahiptir.

Zweig Yahudiliği uluslarüstü bir Avrupa'nın temeli olarak görür. Galiçyalı bir Yahudi olan Sahaf Mendel figürü, tuhaf bir figür olmakla birlikte, okuyucuda da farklı duygular uyandırır.

Bir yandan aşağılama ve reddetme, diğer yandan ise hayranlık duyguları iç içe geçer. Bu karışık duygular 1929 yılında yayımlanan Sahaf Mendel'den 1939 yılında yayımlanan *Sabırsız Yürek'e (Ungehduld des Herzens)* kadar görülür.

1929 yılında yayımlanan *Rachel Tanrı ile Hesaplaşıyor (Rachel rechet mit Gott)* eserinde bir yandan Musevilik dininden uzaklaşma sonucu hissedilen suçluluk duygusu, diğer yandan bunun sonucunda Yahudi toplumuyla meydana gelen özdeşleşme konusu işlenir.

1927 yılında yayımlanan *Bir Yüreğin Ölümü (Untergang eines Herzens)* adlı eserde, yaşam ve kimlik bunalımı içerisinde bulunan doğu kökenli yaşlı Yahudi işadamı Salomonsohn'un hikâyesi anlatılır. Hikâyenin kahramanı bütün yaşamını boş yere toplumsal yükselişe adanmış anlaşıncaya özüne dönmek ister ve kimlik bunalımı yaşar. Karısı ve kızı ise para nedeniyle tamamen maddiyatçı bir kişiliğe bürünürler. Kahramanın tek evladı olan kızı Erna, otelde konaklayan biriyle sorumsuzca bir gecelik aşk ilişkisi yaşadığında, baba yüreği bu utanca dayanamaz ve içten içe, ağır ağır ölmeye başlar. Kahraman yaşadığı dünyaya ve yeni Avrupa'ya yabancılaştığını anlayınca sarsılır. Yahudi geleneğine göre kızının bu hareketi bir utanç kaynağı iken, yeni Avrupa algısına göre normal kabul edilir. Bu nedenle Avrupa toplumuyla bütünleşmiş olan karısına ve kızına sitemde bulunmaz ve kendi kendine acı çeker. Yabancılaşma duygusu ve aile içerisindeki yalnızlık hissi nedeniyle kahraman asimilasyon konusunda başarılı olamadığını anlar. Salomonsohn, Yahudi kimliğine geri döner ve yaşamıyla dünyevi günahkârlığı temsil eden kızını evlatlıktan reddeder (Fraiman 2002, 258).

1937 yılında yayımlanan *Gömülü Şamdan (Der begrabene Leuchter)* yazarın bu konudaki ikinci temel eseridir. Ancak bu eseri *Yeremya (Jeremias)* adlı eserinden ciddi farklılıklar gösterir. Yazar, V. ve VI. yüzyılda konusu geçen *Gömülü Şamdan* eseriyle siyonistlere ve siyonizme yaklaşır. Eserde Yahudiler için önemli bir dinî sembol olan yedi kollu şamdanın kaderi ve akıbeti işlenir. Şamdan güç savaşlarına bağlı olarak ordan oraya götürülür, en sonunda Doğu Roma'ya gelir. Şamdanın oradan oraya zorunlu göçü sembolik olarak Yahudilerin göçüyle özdeşleştirilir. Ancak Zweig, Menorah'ın bu kaderine olumlu bir bakış açısı katmak ister ve eserinde onun gizli, bilinmeyen bir yere gömülmesini ve huzura kavuşmasını sağlar. Almanya'da yaşayan Yahudilerin başına gelenler nedeniyle Zweig'in düşünceleri değişir. Bu değişim sonucunda halkına daha da bağlanır. Yahudilerin diasporadan sonra tekrar kutsal topraklara döneceğine dair umudu tamdır. Zweig, *Gömülü Şamdan* adlı eserinde Yahudi gelenek ve göreneklerine çok da uzak olmadığını ve Yahudiliğe dair olan bilgisinin de ilgisinin de yüzeysel olmadığını ortaya koyar. Konu olarak Yahudi toplumunun önemli bir sembolünü teşkil eden Menorah'ı tercih etmesi de bunu gösterir.

Eserde yer alan Haham Elieser ve de Benjamin Marnefesç, Zweig'ı yansıtmakla birlikte onun Yahudiliğe bakışındaki farklı evreleri, yaklaşımları ortaya koyar. Fraiman'a göre Stephen Garrin her ikisinin de Zweig'in sözcüsü olduğuna ve yazarın Yahudi konusuna ilişkin çelişkili bakışını yansıttıklarına inanır. Fraiman ise her ikisinin Zweig'in hayatındaki farklı aşamaları temsil ettiğini belirtir (Fraiman 2002, 260). Haham Elieser, Zweig'in Yeremya'da ifade ettiği, vatansızlığın ve milletlerüstü olmanın Yahudiliği yücelttiği görüşünü temsil eder. Benjamin Marnefesç ise Zweig'in son dönemlerindeki tutumunu yansıtır. Yani yazar, 30'lu yıllardaki olayların etkisiyle Yahudi toplumunun vatansızlığının, çok kolay bir biçimde sürgüne dönüşebileceğini ortaya koyar. Yaşlı Marnefesç'in yorgunluğa dair sözleri, Zweig'in 30'lu yılların sonundaki yorgunluğunu anımsatır. Yazar o dönem mektuplarında da kendisini benzer şekilde ifade eder. Vatanından uzakta, sürgün, yorgun ve yalnız hisseder kendisini. Üstelik Almanca okuyan okuyucu kitlesinden de uzaktadır. Nihayetinde maneviyat, şiddete yenik düşer ve bundan da en fazla Yahudi toplumu etkilenir. Benjamin bu yenilgiye, çaresizliğe şu sözlerle yer verir:

“Her yerde sürgünüüz, her yerde tahammül edilen [...] Dünyadaki şiddet devam ettiği müddetçe, ‘kutsal olan’ yeryüzünde barışı görmeyecektir” (Zweig 2011, 110).

Zweig, “kutsal olan” ile acaba sadece Menorah’ı mı kastetmektedir? Yoksa barış gibi manevi değerleri ya da kendi ideallerini mi kastetmektedir? Şamdanın gömülmesi ile Benjamin’in ölümünün aynı zamana denk düşmesi, yazarın kendi ideallerini ve ümitlerini gömdüğüne işaret eder. Benjamin’in şamdanı gömerken etmiş olduğu ölüm duası da, kendi ölümü için edilmiş dua gibidir adeta. Nihayetinde Zweig beş yıl sonra intihar eder. Eserdeki bu sahne ise, onun intiharının habercisi, ümitsizliğinin boyutu olarak yorumlanabilir. Yahudiliğin sembolü Menorah, aynı zamanda Zweig’in hümanist ideallerini sembolize eder. Dolayısıyla da yazarın bu eseri onun hayatını da yansıtır. Zweig aslında Benjamin figürü ile kendi hikâyesini anlatır. O da tıpkı Benjamin gibi yıllar içerisinde göçün ve sürgünün anlamsızlığını idrak eder ve bu gerçek onu yorgun düşürür.

1939 yılında yayımlanan *Sabırsız Yürek (Ungeuld des Herzens)* eseri ise yazarın kendi Yahudi kimliğinde meydana gelen ciddi değişimin habercisi olarak görülmelidir. Yazar bu romanıyla, Yahudiliğe ya da Yahudi kimliğine olan ihanetini telafi etmek, hatasını düzeltmek ister adeta.

1941 yılında Brezilya’da sürgünde yazılmış olan *Satranç* eseri yazarın hem sonuncu hem de en tanınmış eserleri arasında yer alır. Eserin odağında Avusturyalı Katolik Dr. B., Hitler’i sembolize eden dünya satranç şampiyonu Czentovic’e karşı mücadele eder. Dr. B., Hitler Almanyasında Gestapo tarafından yakalanır ve eziyet görür. Onun kaderi Yahudilerin kaderinden farklı değildir. Satranç şampiyonu Czentovic ise tıpkı Hitler gibi fazla becerilere sahip olmamasına rağmen, kendi sınıfından çıkarak üst makamları elde eden bir insandır. Naziler tarafından tek kişilik bir hücreye konan Dr. B. işkence sonucu neredeyse akıl sağlığından olur. Böylelikle Dr. B. Yahudilerle aynı kaderi paylaşır ve sonsuza dek değişir (Fraiman 2002, 264-265). Hikâyede satranç tahtası üzerinde dünya tarihinin en acımasız Yahudi düşmanına karşı ve dolayısıyla da şiddet içeren bir ideolojiye karşı savaşı (Fraiman 2002, 264-265). Dr. B. yenilgiye uğrar, bu yenilgi bir yandan aklın, diğer yandan Yahudi halkının Nazilere karşı yenilgisini temsil eder. Diğer yandan Dr. B. zihinsel olarak daha güçlü olandır, çünkü oyunu sonlandırır ve bir daha asla satranç oynamayacağını beyan eder. Böylece kendisini satranç oyununun esaretinden ve karanlık geçmişinden de kurtarmış olur.

Sonuç

Yazarın eserleri incelendiğinde, Yahudi geleneklerine olan ilginin artması ve artan ilgisinin eserlere yansımaları söz konusudur. 1901 yılında yayımlanan *Kar Altında* ve 1917 yılında yayımlanan *Yeremya* eserinde Yahudi gelenekselliği önemli bir yer tutmazken, on yıl sonra yayımlanan *Bir Yüreğin Ölümü’nde (Untergang eines Herzens)* bu gelenekselliğe daha fazla yer verildiği görülmektedir. On yıl sonra yayımlanan *Gömülü Şamdan (Der begrabene Leuchter)* eserinde ise Zweig’in Yahudi geleneklerine karşı duyduğu ilginin daha da arttığı dikkat çekmektedir.

İlginin artmasına paralel olarak yazar zaman içerisinde Yahudiliğe ilişkin tutumunda da radikal değişikliklere gider. Erken dönem eserlerinde yazar, Yahudilerin başlarına gelen felaketleri kader olarak kabul etmeleri, boyun eğmeleri konusunda bir çelişki yaşamaz. Yazar, Yahudilerin bu davranış biçimlerini her şeyden önce onların pasifist tutumlarıyla ilişkilendirmektedir. Milliyetçilik bu tutuma aykırı, hatta hümanizmin ve uluslararası olabilmenin önünde engel gibi görünmektedir. Ancak siyasi kargaşanın artmasıyla, yazarın konuya bakışı da değişmektedir. Kaçmak ya da kadere boyun eğmek Yahudiler için artık yaşamlarını sürdürebilmelerinin önünde

ciddi bir tehdit gibi durmaktadır. Gerçekten tehdit altında kalınca insanın yaşamı ve kimliği, doğal olarak bir savunma mekanizması da gelişmektedir. Stefan Zweig işte bu savunma mekanizmasından hareketle, savunmasız bir Yahudiliğin hayatta kalamayacağını vurgulamakta ve bunu eserlerine yansıtmaktadır. Çalışmanın amacı da yazardaki bu değişimi ve değişimin eserlere yansımaları ortaya koymaktır. *Kar Altında*, *Yeremya* ve *Gömülü Şamdan* eserleri incelendiğinde bu değişim çok belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Söz konusu eserler yazardaki bu değişimi açıkça göstermektedir. Eserlerdeki karakterler yazarın düşüncelerini yansıtmakta olduklarından, adım adım savunma içgüdüsünün nasıl geliştiğini, ağırlık kazandığını anlayabilmekteyiz.

Sonuç olarak kimlik, tehdit edilmediği sürece, aslında insanlar için belirleyici bir etmen değildir. Tehdit edilen kimlik ise beraberinde bir savunma mekanizmasını getirir, bu ise bir takım değişimlere neden olur. Bu değişimlerin en önemlisi, yaşamı veya kimliği tehdit eden unsurlardan kaçmak, dahası yaşamı ve kimliği koruyacak önlemler almaktır. Yazar da erken dönem eseri kabul edilen *Kar Altında* hikâyesinde kaçmayı tercih ederken, son dönem eserlerinde mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynakça

- Zweig S. (1901). "Im Schnee". *Die Welt*. Band 31 (1901) 10-13. Frankfurt am Main 1901.
 Zweig S. (1920). *Jeremias. Eine dramatische Dichtung in neun Bildern*. Leipzig 1920.
 Zweig S. (1946). *Zeit und Welt. Gesammelte Aufsätze und Vorträge 1904-1940*. Stockholm 1946.
 Zweig S. (1982). *Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers*. Frankfurt am Main 1982.
 Zweig S. (2011). *Der begrabene Leuchter*. Frankfurt am Main 2011.

İkincil Kaynakça

- Beck K. (2003). "Politik-die wichtigste Sache im Leben? Stefan Zweigs Haltung zum Zeitgeschehen". Hg. T. Eicher, *Stefan Zweig im Zeitgeschehen des 20. Jahrhunderts* (2003) 13-43. Athena.
 Coşan L. (2006). "Zweigs Europavisionen." Der. Y. Kocadoru, *Tagungsbeiträge zum IX. Internationalen Germanistensymposium "Wissen-Kultur-Sprache und Europa"-Neue Konstruktionen und Neue Tendenzen* (2006) 99-108. Eskişehir.
 Coşan L. (2013). "Die Mücke gegen den Elefanten oder das Individuum gegen Staatsgewalt". *T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2013) 57-71.
 Declodet L. (2003). "Stefan Zweig im Spiegel der Wiener Presse der dreißiger Jahre". Hg. T. Eicher, *Stefan Zweig im Zeitgeschehen des 20. Jahrhunderts* (2003) 259-281. Athena.
 Fraiman S. (2002). "Das tragende Symbol: Ambivalenz jüdischer Identität in Stefan Zweigs Werk". *German Life and Letters* 55/3 (2002) 248-265.
 Friedenthal R. (1978). *Stefan Zweig. Briefe an Freunde*. Frankfurt am Main 1978.
 Koch H. A. (2003). "Ästhetischer Widerstand oder politischer Eskapismus. Vom Erasmus-Buch zur Schachnovelle". Hg. T. Eicher, *Stefan Zweig im Zeitgeschehen des 20. Jahrhunderts* (2003) 43-59. Athena.
 Müller H. (1988). *Stefan Zweig: mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*. Reinbek bei Hamburg 1988.
 Pasterna E. (2015). *Zweimal Jeremias. Unveröffentlichte Magisterarbeit*. Masaryk Universität, Philosophische Fakultät. Institut für Germanistik, Nordistik und Nederlandisti, Brno 2015.
 Prater D. A. (1991). *Stefan Zweig. Eine Biographie. Aus dem Englischen übersetzt von Annelie Hohenemser*. Reinbek bei Hamburg 1991.
 Strelka J. (1981). *Stefan Zweig. Freier Geist der Menschlichkeit*. Wien 1981.
 Zimmermann C. v. (2006). *Biographische Anthropologie. Menschenbilder in lebensgeschichtlicher Darstellung (1830-1940)*. Berlin 2006.